

С. В. Якімова

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету "Львівська політехніка",
доцент кафедри кримінального права і процесу,
канд. юрид. наук, доцент

РОДОВІ ТА ВИДОВІ ОЗНАКИ ПІДКУПУ, У ЗВ'ЯЗКУ З РЕАЛІЗАЦІЄЮ ВИБОРЧИХ ПРАВ, ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

© Якімова С. В., 2015

Досліджено підкуп виборця, учасника референдуму як окремий вид підкупу. Його особливості визначаються специфікою виборчого процесу. Акцентується увага на видових ознаках підкупу виборця, учасника референдуму та, зокрема, у зв'язку з наявністю завуальованої форми вчинення діяння, матеріальних критеріїв визначення предмету неправомірної вигоди тощо. Узагальнено, що знання родових та видових ознак підкупу виборця, учасника референдуму сприятиме адекватній кримінально-правовій оцінці даного виду підкупу, подальшому удосконаленню положень кримінального законодавства України.

Ключові слова: виборчі права, суб'єкти виборчого процесу, підкуп, форми, неправомірна вигода, ознаки, кримінальне законодавство.

С. В. Якімова

РОДОВЫЕ И ВИДОВЫЕ ПРИЗНАКИ ПОДКУПА, В СВЯЗИ С РЕАЛИЗАЦИЕЙ ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ ПРАВ, В СООТВЕТСТВИИ С УГОЛОВНЫМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВОМ УКРАИНЫ

Исследован подкуп избирателя, участника референдума как отдельный вид подкупа. Его особенности определяются спецификой избирательного процесса. Акцентируется внимание на видовых признаках подкупа избирателя, участника референдума и в частности, в связи с наличием завуалированной формы совершения деяния, материальных критериев определения предмета неправомерной выгоды и др. Обобщено, что знание родовых и видовых признаков подкупа способствует адекватной уголовно-правовой оценке этого вида подкупа, дальнейшему усовершенствованию положений уголовного законодательства Украины.

Ключевые слова: избирательные права, субъекты избирательного процесса, подкуп, формы, неправомерная выгода, признаки, уголовное законодательство.

S. V. Yakimova

GENERIC AND SPECIFIC SIGNS OF BRIBERY IN CONNECTION WITH THE IMPLEMENTATION OF VOTING RIGHTS, THE CRIMINAL LEGISLATION OF UKRAINE

In the article the bribery of a voter's referendum as a separate bribery. Its features are determined by the specifics of the process. The attention paid to the specific features of bribing voters, by referendum, and in particular due to the presence zavualovanosti form an action,

tangible criteria definition of illegal benefit others. Overview, knowledge of generic and specific features of bribing a voter's referendum will promote adequate criminal-legal assessment of this type of giving further improvement of the criminal legislation of Ukraine.

Key words: voting rights, parties and candidates, bribery, shape, undue benefits, features, criminal law.

Постановка проблеми. Вільні вибори – це одна з вищих форм народовладдя, реалізації політичних прав і свобод людини та громадянина у демократичній державі та громадянському суспільстві. Виборчий процес як юридична форма реалізації виборчого права, суб'єктивних прав й обов'язків його учасників (суб'єктів) вважається одним з центральних інститутів виборчого права й електоральних відношень [1, с. 196]. Виборчий процес – це урегульована правовими й іншими соціальними нормами діяльність органів, організацій, окремих громадян, їхніх колективів і груп з підготовки та проведення виборів до представницьких та інших виборних органів державної влади і місцевого самоврядування. Мета виборчого процесу полягає у досягненні політичного та правового результату, визначеного волею виборців. Однак не завжди виборчий процес відбувається у рамках закону, а отже, досягає своєї мети. Відтак, до органів державної влади та місцевого самоврядування можуть потрапити особи, які фактично не були до них обрані, замість тих кандидатів, які отримали підтримку більшості голосів виборців. Окрім цього, окремі органи державної влади чи органи місцевого самоврядування можуть виявитися нелегітимні. Як наслідок, все це призводить не лише до викривлення фактичних результатів волевиявлення, але до загострення соціальної напруги та інших похідних суспільно небезпечних наслідків у державі. Так, наприклад, у свій час у Західній Європі значні скандали щодо фінансування передвиборчих кампаній похитнули політичні засади Франції, Бельгії, Німеччини. Як наслідок, у суспільній свідомості укорінилося недовіра до політиків, а також сформувалося суспільна думка про корупцію як невід'ємну частину функціонування державного апарату [2, с. 99]. На теренах пострадянських держав, до яких належить й Україна, "... боротьба за виборців формує між політичними партіями своєрідний політичний ринок, на якому товаром стають програми й обіцянки політиків, партій, а грошима – голоси виборців. ... Згідно з такою концепцією політична корупція стає частиною політичних послуг" [3].

Як показує практика проведення виборів в Україні на різних рівнях, останнім часом підкуп – найтипніше правопорушення у даній сфері. Особливого розголосу й міжнародного резонансу набувають дані правопорушення у сфері виборчих відносин й, передусім, на тлі мобілізації ресурсів суспільства у напрямку протидії корупції. Отже, в сучасних умовах виникає нагальна потреба розроблення адекватного кримінально-правового захисту суспільних відносин у сфері реалізації виборчих прав. Зважаючи на необхідність виконання Україною взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань, актуалізується проблема повноти імплементації положень базових міжнародних антикорупційних конвенцій у частині встановлення кримінальної відповідальності за підкуп, зокрема у сфері реалізації виборчих прав.

Метою дослідження є з'ясування родових та видових ознак підкупу як кримінально караного правопорушення у сфері виборчих прав за кримінальним законодавством України, у цілях удосконалення його відповідних антикорупційних положень.

Стан дослідження. Загальнотеоретичні засади кримінально-правового дослідження підкупу у сфері виборчих прав і свобод людини та громадянина були закладені такими відомими закордонними вченими-правознавцями, як Е. Константіні, Дж. Кінг, Т. Факлер, Л. Це-Мін, Р. Маерсон, Б. Рундквіст, Г. Стром, Дж. Пітерс та ін. Політологічні й кримінологічні аспекти корупційної поведінки, у тому числі в період виборчої кампанії, розроблені у наукових працях В. Журавського, М. Камлик, М. Кармазіна, Я. Кашуби, Г. Кохана, О. Маркеева, М. Мельника, М. Михальченко, Е. Невмержицького, О. Рудика, А. Сафоненко, В. Циганкова та ін. Проблеми кримінально-правової оцінки підкупу частково аналізувалися у працях таких провідних вітчизняних учених як П. П. Андрушко, Л. П. Брич, А. В. Савченко, А. В. Кришевич, В. М. Киричко, М. И. Хавронюк, О. Д. Ярошенко. Разом з тим, родові та видові ознаки підкупу, зокрема у зв'язку з реалізацією виборчих прав в Україні, до цього часу не були предметом ретельного кримінально-правового дослідження.

Виклад основних положень. У тлумачних словниках вид означає: об'єднання однорідних об'єктів у рамках одного класу за певною спільною ознакою; підрозділ, що об'єднує ряд предметів, явищ за спільними ознаками і входить до складу загальнішого вищого розділу [4]. Підкуп, як родово кримінально-правове поняття має законодавчу дефініцію та характеризується низкою ознак. Так, зокрема, системне тлумачення відповідних норм кримінального закону дозволяє узагальнити, що загалом з об'єктивної сторони підкуп може вчинюватися у таких альтернативних формах:

1) прийняття спеціальним суб'єктом кримінальної відповідальності за підкуп пропозиції неправомірної вигоди для себе або для третьої особи;

2) прийняття спеціальним суб'єктом кримінальної відповідальності за підкуп обіцянки неправомірної вигоди;

3) одержання спеціальним суб'єктом кримінальної відповідальності за підкуп неправомірної вигоди для себе або для третьої особи;

4) пропозиція спеціальному суб'єкту кримінальної відповідальності за підкуп надати йому (їй) або третій особі неправомірну вигоду;

5) обіцянка спеціальному суб'єкту кримінальної відповідальності за підкуп надати йому (їй) або третій особі неправомірну вигоду;

б) надання спеціальному суб'єктом кримінальної відповідальності за підкуп неправомірної вигоди для нього особисто чи для третьої особи;

7) прохання відповідного спеціального суб'єкта кримінальної відповідальності за підкуп надати йому чи третій особі неправомірну вигоду [5]. Одним з кваліфікованих видів підкупу є вчинення відповідних дій у поєднанні з вимаганням. При цьому вищенаведені діяння можна вважати підкупом лише за умови, що спеціальний суб'єкт, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду або в інтересах третьої особи, вчинить будь-яку дію чи утримається від її вчинення, з використанням наданої йому (їй) влади службового становища, чи наданих повноважень, чи з використанням становища, яке працівник займає на підприємстві, в установі чи організації, чи у зв'язку з безпосередньою відповідним спеціальним суб'єктом свого виборчого права чи права на участь у референдумі.

Разом з тим варто зауважити, що у положеннях КК України законодавча дефініція кримінально правого поняття підкуп викладена нечітко, розрізнено, не лише в окремих частинах диспозицій відповідних статей, а, зокрема, щодо підкупу службової особи юридичної особи публічного права, без посилання на даний термін у назві статті (ст. ст. 368, 369 КК України). Такий підхід не лише спотворює цілісне уявлення про кримінально-правове поняття підкупу, але й суперечить вимогами законодавчої техніки, про що нами уже неодноразово зазначалося [6;7].

Ще однією загальною ознакою родового поняття підкупу можна слід вважати перелік видів неправомірної вигоди, як предмету підкупу, а саме: кошти, інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав.

Отже, підкуп як кримінально каране правопорушення характеризується такими родовими ознаками, як форми учинення діяння; предмет неправомірної вигоди; наявність у суб'єктів, яким пропонують, обіцяють, надають або які одержують неправомірну вигоду без законних на те підстав, відповідно до обсягу повноважень, що ними використовуються на шкоду державним, суспільним, громадським чи приватним інтересам.

У положеннях кримінального законодавства України передбачено декілька видів підкупу, які систематизують за відповідними критеріями. Так, зокрема, залежно від наявності/відсутності кваліфікуючих ознак підкуп можна розподілити на так званий "простий" і "кваліфікований" види. Залежно від ролі держави в урегулюванні суспільних відносин доцільно розрізняти підкуп у державному секторі та підкуп у приватному секторі. Залежно від ініціатора корупційної поведінки підкуп може бути активний чи пасивний. Залежно від очевидності для сторонніх осіб передавання неправомірної вигоди можна виокремлювати так званий "очевидний" і так званий "завуальований" підкуп. З погляду на специфіку, характер, обсяг і зміст повноважень спеціального суб'єкта підкупу, в положеннях кримінального кодексу України передбачено такі види підкупу як підкуп щодо службової особи публічного права; підкуп щодо службової особи приватного права; підкуп щодо особи, яка надає публічні послуги; підкуп щодо працівника підприємства, установи чи організації,

який не є службовою особою, або підкуп особи, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, підкуп виборця, учасника референдуму.

Отже, підкуп у зв'язку з реалізацією виборчих прав є одним з видів підкупу, за вчинення якого у кримінальному кодексі України передбачено кримінальну відповідальність згідно із статтею 160 "Підкуп виборця, учасника референдуму". З об'єктивного погляду це кримінально каране діяння може вчинятися у таких формах: пропозиція неправомірної вигоди; обіцянка неправомірної вигоди; надання неправомірної вигоди; одержання неправомірної вигоди; прийняття пропозиції неправомірної вигоди; прийняття обіцянки неправомірної вигоди; одержання неправомірної вигоди виборцем, учасником референдуму для себе чи третьої особи за вчинення чи не вчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права або права: здійснення передвиборної агітації (агітації референдуму) шляхом надання підприємствам, установам, організаціям неправомірної вигоди або надання безоплатно товарів (крім товарів, що містять візуальні зображення найменування, символіки, прапора політичної партії, вартість яких не перевищує розміру, встановленого законодавством), робіт, послуг. Предметом підкупу виборця, учасника референдуму є неправомірна вигода – кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги або нематеріальні активи, вартість яких перевищує три відсотки розміру мінімальної заробітної плати, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав [8].

До переліку родових ознак, що притаманні підкупу виборця, учасника референдуму, передусім, можливі віднести:

– вчинення даного злочину у таких формах: пропозиція, обіцянка, неправомірної вигоди, а так само прийняття її пропозиції, обіцянки, надання або одержання неправомірної вигоди відповідним спеціальним суб'єктом;

– окремі види предметів неправомірної вигоди (кошти, інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи).

Отже, підкуп виборця, учасника референдуму є різновидом підкупу. Оскільки підкуп загалом є кримінально караним корупційним правопорушенням, то згідно з правилами формальної логіки, відповідно й його різновид у сфері реалізації виборчих прав також доцільно вважати корупційним правопорушенням (корупційним злочином). Відтак, вбачається непослідовність законодавця у визначенні переліку корупційних правопорушень у положеннях чинного кримінального законодавства України, де відсутнє посилання на ст. 160 "Підкуп виборця, учасника референдуму" КК України.

Попри наявність спільних ознак підкупу ця модель корупційної поведінки у сфері реалізації виборчих прав має свої особливості, що пов'язана зі специфікою виборчого процесу. Виборчий процес – це діяльність суб'єктів виборчого права, що характеризується: чітким цільовим призначенням, що полягає у формуванні виборчих органів державної та місцевої влади, наділенням необхідними повноваженнями виборчих посадових осіб; строгим обмеженням у часі, тобто періодом виборчої кампанії (з дня опублікування акту щодо призначення виборів й до дня офіційного опублікування результатів виборів); проведенням при організуючій та контролюючій ролі юридично незалежних державно-громадських органів – виборчих комісій, які представляють загальні державні (муніципальні) інтереси за участю інших основних і факультативних суб'єктів виборчого права; регламентацією норм виборчого законодавства та суміжного законодавства в частині суміжного законодавства у частині виборчих дій, а також підзаконними нормативно-правовими актами; численними виборчими діями та процедурами, які реалізуються суб'єктами виборчого права на окремих стадіях (етапах) виборчої кампанії; оформленням і закріпленням її результатів у правових документах проміжного й підсумкового характеру, що приймаються компетентними суб'єктами виборчого процесу в установленому порядку [9, с. 21].

З кримінологічних позицій, підкуп у сфері реалізації виборчих прав визначається специфікою середовища вчинення даного діяння, що, з одного боку, умовно характеризується нестабільністю; а з іншого – відносною визначеністю часового періоду, який вичерпується закінченням виборів чи референдуму [2, с. 99].

Специфічними ознаками підкупу у сфері реалізації виборчих прав є наявність непрямих форм вчинення діянь, які на практиці зазвичай асоціюються з підкупом: "... підписання "соціальних договорів з виборцями"; виділення чи лобювання виділення для певного округу засобів на будівництво об'єктів інфраструктури" [3].

Відповідно до положень ч. 3 ст. 160 КК України, з об'єктивного погляду такою “завуальованою” кримінально караною формою вчинення підкупу виборця, учасника референдуму слід вважати “здійснення передвиборної агітації (агітації референдуму) шляхом надання підприємствам, установам, організаціям неправомірної вигоди або надання безоплатно товарів (крім товарів, що містять візуальні зображення найменування, символіки, прапора політичної партії, вартість яких не перевищує розміру, встановленого законодавством), робіт, послуг”.

Окрім цього, предметом підкупу виборця, на відміну від інших видів підкупу, можуть бути лише такі кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги або нематеріальні активи, вартість яких перевищує три відсотки розміру мінімальної заробітної плати, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав. При цьому будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав, не належать до переліку видів неправомірної вигоди, за відміну від інших видів підкупу за кримінальним законодавством України.

Зважаючи на видові особливості, передусім, безпосередній об'єкт посягання, підкуп виборця, учасника референдуму цілком обґрунтовано міститься у Розділі V “Злочини проти ...виборчих ...прав і свобод людини і громадянина”. Істотні видові відмінності підкупу виборця, учасника референдуму також стосуються правосуб'єктності особи, щодо якої розглядається цей вид кримінально караної корупційної поведінки.

Висновки. Підсумовуючи викладене, треба зазначити, що згідно з положеннями чинного кримінального законодавства України, підкуп виборця, учасника референдуму є окремим видом підкупу, що має свої особливості, з огляду на специфіку реалізації виборчих правовідносин. Дослідження родових ознак підкупу у сфері реалізації виборчих прав дозволило дійти висновку, що підкуп виборця, учасника референдуму є корупційним злочином, що потребує відповідного законодавчого закріплення у положеннях КК України. До видових та зокрема об'єктивних ознак підкупу виборця, учасника референдуму передусім слід віднести наявність специфічної так званої “завуальованої” форми вчинення відповідного діяння, а також наявність обов'язкового мінімального вартісного критерію щодо оцінки неправомірної вигоди як предмета цього виду підкупу.

Загалом знання родових та видових ознак підкупу, у зв'язку з реалізацією виборчих прав, сприятиме адекватній кримінально-правовій оцінці цього виду підкупу, подальшому удосконаленню положень кримінального законодавства України у частині імплементації відповідних міжнародних стандартів протидії підкупу.

1. Биктагіров Р. Т. *Суб'єкт избирательного права России: теоретико-правовое исследование: монография* / Р. Т. Биктагіров. – Казань: РИЦ “Школа”, 2009. – 385 с. 2. Кохан Г. В. *Явище політичної корупції: теоретико-методологічний аналіз: монографія* / Г. В. Кохан. – К. : НІСД, 2013. – 232 с. 3. Рудик О. *Політична корупція в умовах сучасної демократії* / О. Рудик // *Диалог*. – 01.09.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/project/page7787.html>. 4. *Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., доповн. та СД)* // уклад. і головний ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”. – 2009. – 1736 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу. – <http://www.twirpx.com/file/137222/>. 5. *Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України від 13 травня 2014 р.* // *Голос України* від 03.06.2014. – № 105. 6. Якімова С. В. *Подкуп за уголовным законодательством Украины и Республики Молдовы: сравнительно-правовой анализ* / С. В. Якімова, В. П. Кушпит // *Leges et iura*. – 2014. – № 11/3 (275). – Р. 33–36. 7. Якімова С. В. *Підкуп за кримінальним законодавством України* / С. В. Якімова, Ю. А. Комісарчук // *Науковий вісник ЛьвДУВС. Серія юридична*. – 2014. – Вип. 4. – С. 230–241. 8. *Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за порушення виборчих прав громадян: Закон України від 14 жовтня 2014 року* // *Відомості Верховної Ради України*. – 2014. – № 45. – Ст. 2045. 9. Шапиев С. М. *Участники избирательного процесса: статус, полномочия, ответственность* / С. М. Шапиев, Р. Т. Биктагіров, Шапиев А. С. – Грозный: ФГУП “Издательско-полиграфический комплекс “Грозненский рабочий”, 2011. – 336 с.